

SIBILA PETLEVSKI

POLJA INTELEKTUALNOG DJELOVANJA

IN MEMORIAM, VJERAN ZUPPA (1940.-2023.)

Govoriti o Vjeranu Zuppi znači govoriti o prototipu intelektualca, čovjeku koji je znao da je u svakom intelektualnom angažmanu uvijek i svagda – „čovjek u pitanju“. Taj utjecajni teoretičar i praktičar teatra i sveučilišni nastavnik, našom srećom bio je profesor emeritus upravo na našoj Akademiji – pedagog čiji su brojni studenti, upravo pod njegovim mentorstvom, ušli u hrvatsku kulturnu javnost. Autor je kapitalnih studija s područja kazališne i dramske teorije i sveučilišnih udžbenika dramatologije. Osim funkcije predstojnika Odsjeka dramaturgije, pročelnika Katedre povijesti, teorije i analitike, prodekana i direktora, obnašao je i dužnost dekana Akademije dramske umjetnosti Sveučilišta u Zagrebu, od 2000. do 2004. godine.

Na nekoliko ravnopravno pokrivenih polja intelektualnog djelovanja – kao kazališni dramaturg, književnik, književni i kazališni teoretičar i kritičar, teatrolog i analitik kazališnog fenomena, sociolog kulture, dramaturg – Zuppa je zadužio svojim djelom akademsku zajednicu i hrvatsku intelektualnu scenu, a zaslužan je i za uvođenje dramatologije kao grane u polje znanosti o umjetnosti.

Autor je mnogih studija, od kojih su neke kapitalna djela i sveučilišni udžbenici, pri čemu sva Zuppina uknjiženja odlikuje inovativan spoj književno-kompozicijske doradenosti i znanstveno utemeljenoga iskaza koji pruža užitak u čitanju cizeliranim, do potankosti promišljenim stilom. Zuppa je obogatilo hrvatsku esejistiku osebnim pristupom žanru oglada, ali i ostvarivanjem za domaću sredinu dobrodošlih priključaka na tematske, programatske i stilske odabire najvažnijih suvremenih esejističkih imena frankofonoga kruga.

Kad je bio upravitelj i dramaturg Teatra &TD, taj je teatar osvojio pedesetak internacionalnih, nacionalnih i gradskih nagrada za svoj rad. Bogato je i uspješno Zuppino iskustvo urednika na polju književnosti i teatrologije: sedamdesetih godina 20. stoljeća bio je urednik biblioteke Studentskog centra, a od 1979. do 1984. radio je na mjestu glavnog urednika Grafičkog zavoda Hrvatske. Zuppa je uređivao kulturne časopise, važne za formiranje cijelog naraštaja hrvatskih praktičara riječi; mislim tu na *Razlog*, koji je uređivao od 1961., na tjednik *Telegram*, čiji je urednik bio od 1969. do 1971., a mislim i na časopis *Teka*, koji je uređivao od 1972. do 1975., na Malu biblioteku časopisa *Razlog* (1962.–1965. godine). Zuppa je utjecao na naraštaje kazališnih ljudi mlađe generacije. Na primjer, potkraj devedesetih bio je urednik *Frakcije* i časopisa *Teatar i teorija*.

Zuppa je prije svega teoretičar, ali i književnik, dramatičar i pjesnik. Ne, nije mi Zuppa bio profesor, nego sudrug po riziku pisanja i javnoga govorenja, uzorni član Hrvatskog centra PEN-a kao aktivističke književne udruge. S područja teorije teatra objavio je u nastavnome procesu nezaobilazne naslove: *Uvod u fenomenologiju suvremenog hrvatskog glumišta ili Štap i šešir!*, studiju o teorijskom radu dr. B. Gavelle (Grafički zavod Hrvatske, Zagreb 1989.), sveučilišni udžbenik *Uvod u dramatologiju* (Antibarbarus, Zagreb 1995.) dostupan i na francuskom pod naslovom *L'Introduction en dramatologie*, u prijevodu Ksenije Jančin (Antibarbarus, Zagreb 2005.) i jednu od najvažnijih teatroloških studija posljednjih godina: *Teatar kao scholé – ogled o subjektu* (Antibarbarus, Zagreb 2004.). Preveo je djela niza uglednih francuskih, njemačkih i talijanskih teoretičara, filozofa i pjesnika, među kojima se već 1969. godine ističe vrsni prijevod knjige Gastona Bachelarda *Plamen voštanice* s pogovorom prema opsegu i značaju odredivim kao studija. Prevodio je Ionesca, Becketta, Milosza, Lanouxa, Foucaulta, Derridaa, Bachelarda, Wahla, Valeryja, Apollinairea, Mallarméa, Bretona, Saint John Persa te brojne druge francuske i talijanske pjesnike i teoretičare.

Višekratno sam, u usmenoj i pisanoj formi, analizirala doprinos Vjerana Zuppe teorijskom promišljanju kazališnog i u širem smislu izvedbenog fenomena; predstavljala njegovu knjigu *Teatar kao scholé*; isticala Zuppinu važnost u afirmaciji pojma dramatologije na hrvatskom znanstvenom obzoru, pa napokon ulazila i u plodnu intelektualnu polemiku o nekim gavelološkim temama, uvijek s punim uvažavanjem Zuppine lucidnosti u otvaranju Gavellina pojmovlja u kontekstu suvremene kazališno-teorijske misli.

Svojom sposobnošću analitičkoga pristupa fenomenima društva, Zuppa je dao osobni doprinos dijalogu hrvatske intelektualne scene s njezinim prirodnim europskim kulturnim okruženjem. Prije kojega desetljeća pokušala sam reaktualizirati jedan segment njegova djelovanja koji i danas smatram najprije olako prihvaćenim, a onda namjerno zaboravljenim. Ponovit ću neke teze, to više što posljednja Vjeranova knjiga, objavljena potkraj 2022. u Durieuxu, nosi naslov *Intelektualac: čovjek u pitanju*. Ona otvara mogućnost da uspostavimo paralele između Zuppina uvida u povijest pojma 'intelektualac' i njegovih stajališta koje je kao takozvani 'javni intelektualac' ocrtao u programskom tekstu *Bilježnice*, govoreći o viziji kulturne politike na samome prijelazu 20. stoljeća u novo tisućljeće.

Tempi passati! uskliknut će mnogi aktivni i manje aktivni junaci hrvatske javne sfere, jer tekst je najprije objavljen u *Zarezu* 2000., a potom i u *Reči* broj 61/7 u

ožujku 2001. Bilo je to prije nešto više od dva burna desetljeća u kojima se mnogo dogodilo, a puno toga je ostavilo razorne posljedice na hrvatsku sredinu samo zato što se nije dogodilo, a nije se dogodilo zbog inercije mozgova intelektualaca sklonih slijeganju ramenima i propuštanju prilika za neka 'bolja vremena'.

Znatan je Zuppin doprinos promišljanju, a u velikoj mjeri i izmišljanju hrvatske kulturne politike sagledavanjem njezinih europskih korijena, uvidom u životni okoliš koji – habermasovski rečeno – *pohranjuje protumačivi rad prethodnih generacija*. Zuppa predlaže svojim djelatnim sugovornicima da se hrabro upuste u neizvjesnost traganja za izvorom definicija situacija za koje su u početku pretpostavili da su neproblematske.

Unatoč svim pohvalama koje zaslužuje i koje je za života i poslije smrti dobio za svoj rad (koji bih nazvala radom u dramaturgiji društva), ipak ne mogu a da ne primijetim da je odnos hrvatske javne sfere i Zuppe kao javnoga intelektualca bio i ostao odnos nerazumijevanja; gorka ironija u kojoj proizvodnja diskursa, zahvaljujući Zuppinoj vještini dijagnosticiranja simptoma vremena, pogađa u meritum stvari, ali istovremeno promašuje metu: ne uspijeva potaknuti javnu raspravu na razini većoj od uskog intelektualnog foruma – poput PEN-a koji je Zuppinu *Bilježnicu* popratio panel-diskusijom.

S pravom se može postaviti pitanje zašto zanimanje za problematiku koja se tiče javnoga dobra ne biva podignuto u široki prostor društvenog života u kojem se formiraju mišljenja; u sferu javnosti koja je prošla kroz *strukturalnu transformaciju*, ali je dopustila smak racionalno-kritičkog diskursa prebacivanjem odgovornosti na politiku i medijski potican konzumerizam. Javna sfera očito ne ovisi samo o kvaliteti diskursa (jer tip diskursa čiju je proizvodnju promicao Zuppa je kvalitetan i ovoj sredini prijeko potreban), nego ovisi i o kvantiteti participacije (a ta je participacija slaba jer se gubi u meandrima dnevne politike i nestaje sa scene u stranačkim propadlima na pozornici hrvatske demokracije).

Premda se Zuppina polazišta i obrisi njegovih društveno-utopijskih sanjarija razlikuju od, primjerice, Habermasova liberalnog utopizma, on je godinama uporno poticao jezično građenu sferu zajedničkih značenja, uvjeren u pozitivne rezultate *komunikacijskog djelovanja* u sferi javnosti. Zuppin pokušaj ocrtavanja obrisa neke buduće nacionalne kulturne politike bio je i ostao aktualan za našu sredinu jer umjesto strategijskoga djelovanja kojemu bi cilj bio kulturu podrediti unaprijed određenim političkim ciljevima, on je promicao *idealne uvjete* za ostvarivanje komunikacije. Jesmo li tome zadatku dorasli? Postoji li hrvatska sfera javnosti u istinskome smislu? Može li se olako, mirne duše i bez svijesti o vlastitom doprinosu sveopćoj inerciji mozgova u Hrvatskoj, ustvrditi da borba s *usmjerujućim medijima* i trud da se pridonese očuvanju autonomije civilnog društva, podrazumijeva popriličnu dozu kulturnoga optimizma? Je li taj takozvani kulturni optimizam samo fraza koja je, iskoračivši iz filozofskog u kolokvijalni kontekst, među domaćim javnim intelektualcima poprimila nepopravljivo podrugljiv ton? Kad sam o Zuppinoj *Bilježnici* pisala u časopisu *Republika*, bilo mi je važno zamijetiti da bi se iz načina na koji se vode javne rasprave u Hrvatskoj teško mogla razaznati neka *moralna svijest* habermasovskoga tipa, a konsenzus – kad i ako do njega dolazi – nije utemeljen na istinski slobodnoj participaciji u javnome dijalogu o javnome dobru, jer bi takav dijalog ujedno podrazumijevao i slobodno

prihvatanje posljedica i nuspojava koje proizlaze iz općeg poštovanja kontroverznih normi, a tiču se osobnih interesa. Nažalost, pri toj davnoj konstataciji i danas čvrsto stojim, a Zuppin doprinos kulturi mišljenja (bolje rečeno njegov hrabri *pokušaj* doprinosu toj kulturi) danas je još jasnije vidljiv, a time i dragocjeniji nego prije.

Teško je zamisliti, u sferi javnosti kojoj manjka solidarnosti, da bi ono što Drugi kažu ikad moglo biti, makar načelno, prihvaćeno kao točno. U hrvatskom javnom prostoru svaki pokušaj da se moralni problemi razriješe slobodnom raspravom – na racionalan i kognitivan način – već na početku biva ismijan. Ali odutnost *diskurzne etičnosti* u domaćim javnim raspravama nije ništa manje opasno kad je riječ o problemima koje u našem životnom okolišu obično doživljavamo kao objektivne otegotne okolnosti.

Za božićnih blagdana 1997. Zuppa je tiskao *De Rationes Communi. Pjesmotvor u tri čina s Prologom i Epilogom*. Srela sam ga na putu prema Akademiji dramske umjetnosti i tada mi je povjerio da je napisao plaketu stihova, otisnutu u dvjesto primjeraka, ručno numeriranu i potpisanu, i to ne sa svrhom prodaje, nego umjesto božićne čestitke, kao bibliofilski „dar i uzdarje“ prijateljima. Rekao je to s obješenjačkim bljeskom u oku, ali i s određenom dozom plemenite melankolije koja je kod njega inače znala iznenadno prerasti u cinizam. Taj put se to ipak nije dogodilo, jer je Zuppa u tom trenutku bio manje cinik, a više melankolični glorifikator prosvjetiteljske intelektualne prepiske: poklonik zlatnih vremena u kojima se razlika u mišljenju krijepla pouzdanjem u intelektualnu solidarnost, pouzdanjem u minimalni konsenzus u pogledu onih pitanja koja brane slobodu diskursa od kolonizacije Sistema.

Poklanjanjem bibliofilske knjižice, Zuppa je, pretpostavljam, htio prijatelje podsjetiti na potrebu razmjene intelektualnih dobara – 'zdrave' diskurzivne trampe koja izmiče prodajnim perverzijama. Bila je to neka vrsta *nagovora na razgovor*, ali i samoohrabrenja u intelektualnoj klimi u kojoj je malošto dobro, ali je ipak bolje biti vjetrulja nego list. Dapače, iz metaforičke pozicije gledano, bolje je pokazati odakle vjetar puše, nego pristati biti otpuhnut.

S druge strane, u kontekstu Zuppine potrebe za komunikacijskim djelovanjem u sferi javnosti, njegova je *Bilježnica* bila *prigovor kao oblik poziva na dopisivanje*. U bilješci uz naslov, Zuppa je imao potrebu pojasniti:

Jednostavni naziv ovog teksta, Bilježnica, preuzet je iz francuske političke prakse, gdje su Cahiers, još od 16. stoljeća, redovito sadržavale političke izvještaje ili prigovore nekom pravnom ili političkom postupku. Sam tekst nije nastao ni iz kakve druge ambicije već da potakne javnu raspru, kojoj niti jedna politička stranka u svojim izbornim programima – niti danas niti do danas – nije posvetila ni slova.

Zuppina vizija hrvatske kulturne politike nužno je europska. Takva je bila i takva je ostala. On ju je vidio u povećanju povjerenja u kulturnu vrijednost. Ipak, najvažniji uvjet u njezinu artikuliranju pripisao je sučeljavanju projekata i protuprojekata, pri čemu su *protu-projekti* načelno kontraofenzivni: oni vrše pritisak na odgovornost za kulturu u političkoj sferi kao takvoj. Protuprojekti predlažu nova rješenja i prosijavaju stare i stalne prioritete u kulturi. U tom

sučeljavanju utvrđuju se neke točke suglasnosti (koje se odnose na kulturne ustanove, područja i djelatnosti od nacionalnog interesa), ali se u konfrontaciji iskazuju i velike razlike u pogledu organiziranja, financiranja i funkcioniranja kulturnog sektora.

Danas, kad smo iskušali različite modele organiziranja toga sektora – pri čemu je mehaničkim prepisivanjem europske legislative počeo proces standardizacije mehanizama koji se uspostavljaju između Sustava, s jedne strane, i kulturne sfere kao dijela javne sfere, s druge strane – svjesniji smo krize više nego ikad. Kriza financiranja, za koju se nalaze izlike u recesiji, zapravo je rezultat krize u procjeni prioriteta, nesposobnosti da se protuprojekti integriraju u viziju nacionalne kulturne politike. Nevoljkost da se protuprojekti uključe – samovolja Sustava koji nema povjerenja u kulturu, nego u kapital – okolnosti su koje smo prenijeli iz Zuppina vremena u vrijeme u kojem živimo danas.

Između zajedničkih molitvi i zajedničkih razloga – na osnovi igre riječima koja je od *orationes* odštinula „o“, Zuppa je definirao poziciju hrvatskog intelektualca, a u njoj i vlastitu poziciju vjetrulje – pijetla na krovu:

Ako sam sada

Središte

Da mi je svijet

Dvorište

A ne pozornica

To je zbog vjetra

Moje stare ljubavi

I moje glupe odluke

Da ni pod koju cijenu

Uza svu

Kukuriku i motiku

Ne budem list.

Vjeran nije bio list; njegova intelektualna vjerodostojnost nije pala na kušnji vjetra dnevne politike. Njegova promišljanja ostat će nepokolebana i uspravna u dvorištu hrvatske kulture čak i kad padnu sve kulise na pozornici javnoga srama.

* U povodu komemoracije na ADU, 27. listopada 2023.